

„Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“ (PõKa 2030)

Maaeluminister Arvo Alleri ettekanne Riigikogus 24. novembril 2020

Kõne ülesehitus

I. PõKa 2030 koosloomeline visioon, üldeesmärk ja neli läbivat arendusteemat (sh biomajandus, keskkond, eksport, maapiirkonna terviklik areng).....	1
II. Rahvusvaheline kontekst, probleemid, väljakutsed ja riigi sekkumisloogikad.....	4
III. PõKa 2030 tegevussuunad	6
IV. COVID-19 konteksti mõju ja PõKa 2030 kuulamised Riigikogu maaelukomisjonis	11
V. Kokkuvõte	12

I. PõKa 2030 koosloomeline visioon, üldeesmärk ja neli läbivat arendusteemat (sh biomajandus, keskkond, eksport, maapiirkonna terviklik areng)

Austatud Riigikogu, Eesti kodanike esinduskogu!

Põllumajandus, kalandus, vesiviljelus, toiduainetööstus ja toidukultuur on kogu Eesti elanikkonda ja territooriumi hõlmavad valdkonnad, millel oli-on oluline osa Eesti maa- ja rannarahva ajaloolises identiteedis ning inimeste heaolu ja elukeskkonna, sh Eesti maastike, kujundamises.

„Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“ ehk PõKa 2030 eelnõu on koostatud kokku üle kolme aasta viie ministri poliitilisel juhtimisel ning see seob kokku üle kolmekümne seni eraldi olnud arengudokumendi. PõKa 2030 koostamises on osalenud üle 500 oma ala asjatundja enam kui 150 Eesti organisatsioonist ja mul on au esitada teile ülevaade sellest arengukavast.

PõKa 2030 koosloomes sõnastatud visioon – „Eesti toit on hinnatud ja maal on hea elada!“ – lõimib meie soovitud tulevikupildis kestliku toidutootmise ja toimiva maaelu seosed. Üht ei ole teiseta. Visiooni kohaselt on hea mainega Eesti toidul aastal 2030 nõudlus nii kodu- kui ka välisurgudel, mis tagab kõigile tarneahelas osalejatele piisava sissetuleku toodetud saaduste, toidu ja pakutatavate teenuste eest. Head maaelu iseloomustab atraktiivne elu- ja ettevõtluskeskkond, kus on võimalik teha hästi tasustatud ja mitmekesist tööd ning tegutsevad ühtehoidvad aktiivsed kogukonnad. Seetõttu on aastal 2030 elu maal

väärtustatud, arenenud ja jõukas ning seal on ruumi nii suurtele kui ka väikestele ettevõtetele, kes panustavad maamajanduse arengusse.

Arengukava visiooni elluviimiseks sõnastati **mõõdetav üldeesmärk**:

„ESTI TOIT ON EELISTATUD, KESKKOND JA ELURIKKUS ON HOITUD, TOIDUSEKTORI ETTEVÕTTED ON EDUKAD NING MAA- JA RANNAKOGUKONNAD ON ELUJÕULISED.“

Üldeesmärgi saavutamiseks peab põllumajandus- ja kalandussektori ning toidutööstuse toodang olema väga hea kvaliteediga, uuenduslik ning toodetud keskkonnasõbralikult. Selleks on tarvis rohkem koostööd nii valdkondade sees kui ka eri sektorite vahel, ning tuleb rakendada uusimaid teadustulemusi ja parimaid tehnoloogiaid.

Arengukaval on kaks alaeesmärki. Esimese alaeesmärgi, „**Tark ja kestlik maaelu, põllumajandus, toidutootmine, ohutu toit ning hoitud keskkond**“ saavutamiseks on seotud seitse lõimuvat tegevussuunda, sh põllumajandus-keskkond; taimetervis, loomade tervis ja heaolu; toiduohutus; kvaliteetsed sisendid põllumajanduses; põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine; maa- ja rannapiirkonna areng ning teadus, innovatsioon ja teadmussiire.

Teine alaeesmärk, „**Kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ja kalavarude jätkusuutliku majandamise**“ hõlmab kestliku kalanduse ja vesiviljeluse tegevussuunda.

Arengukava eesmärgid ja tegevussuunad arvestavad nii kestliku arengu kui ka kliimamuutuste leevendamise ja kliimamuutustega kohanemise vajadustega. Horisontaalsed arendusteemad on biomajandus, eksport, elu- ja looduskeskkond ning maapiirkonna terviklik areng. PõKa 2030 eesmärkide täitmisesse panustab ka erasektor oma valdkondlike arengukavade tegevustega.

Kaheksa tegevussuuna kaudu aitab PõKa 2030 lõimida riigieelarve strateegia raamistikus ligi kolmekümne seni eraldiseisnud valdkondliku arengukava eesmärgi ja ühtlasi toetab PõKa 2030 oma valdkondades ja hajaasustusega piirkondades riigi keskse strateegia „Eesti 2035“ ja ÜRO tippkohtumisel vastu võetud tegevuskava „Muudame maailma: säästva arengu tegevuskava aastaks 2030“ ning Eesti säästva arengu strateegia „Säästev Eesti 21“ selliste eesmärkide saavutamist nagu majanduslik toimetulek, toiduga kindlustatus, tervis ja heaolu, säästev tootmine ja tarbimine, ookeanid ja mereressursid, Maa ökosüsteemid ning Eesti kultuuriruumi elujõulisus. Arengukava on Euroopa Liidu (EL) ühise põllumajandus- ja kalanduspoliitika programmiperioodi 2021–2027 planeerimise aluseks Eestis ning aitab ühtlasi ellu viia Euroopa Roheleppe meetme „Talust toidulauale“ eesmärgi liikuda ELis tervislikuma ja kestlikuma toidusüsteemi suunas.

Arengukava üldeesmärgi saavutamiseks peavad põllumajandus- ja kalandussektor muutuma. Need sektorid ei hõlma ainult toitu, vaid põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja biomajanduse sekundaarsektorite tooteid ja teenuseid laiemalt. Globaalses konkurentsipüsivuses eeltingimus on toodangu kõrge kvaliteet, uuenduslikkus ning keskkonnasõbralikkus. Tarvis on teha rohkem koostööd, sh ka erinevate sektorite vahel, kasutada uusimaid teadussaavutusi ja parimad tehnoloogiad. Eesti suudab mitmes sektoris (eriti piim, kala, teravili) end ise hästi varustada, mistõttu jagub kodumaist toitu meile endile ja seda on võimalik mitmes tootmisharus ka eksportida.

Eestile on oluline, et suudame end ise pidevalt võimalikult mitmekesiselt põhitoiduainetega varustada. See tagab inimestele toidu järjepideva ja kindla kättesaadavuse nii hädaolukorras, eriolukordades kui ka elutähtsate teenuste katkemise korral.

Lisaks siseturu nõudluse katmisele tuleb leida toodetele uusi turge ning maandada põhilisi riske, olgu need tingitud tootmisest või turgudest. Arvestades turgude volatiilsust, tuleb luua piisavalt võimalusi kriisidega toimetulekuks.

Hea maaelu tagab eelkõige jätkusuutlik ja ökoloogiliselt toimiv Eesti keskkond. Tootmine ja keskkond toimivad üksteist vastastikku mõjutades, tootmine ei tohi saa tulla keskkonna arvelt.

Kõigi PõKa eesmärkide keskmesse paigutub maal elav inimene ja pere, kes on teadlik tootja ja tarbija, kes teeb nutikat, hästi tasustatud ja motiveerivat tööd, hoiab elukeskkonda ning toimetab õnnelikult puhtas ja turvalises keskkonnas. Inimesi hoiavad maal kodu-, kogukonna- ja omanikutunne. Asustuse säilimine maapiirkondades aitab tagada riigi julgeolekut.

Arengukava viiakse ellu koostöös põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse, toiduainetööstuse ning maa- ja rannapiirkondade arengu teemadega tegelevate partneritega. Elluviimist juhivad maaeluministeerium ja keskkonnaministeerium.

Soovin siinkohal lisada, et olen üks ligi viiesajast arengukava koostamises osalenud asjatundjast, keda Maaeluministeerium kaasas, sest töötades Virumaal Talupidajate Liidu konsulendina, osalesin mitmes arengukava töörühmas. Tunnetan neid arengukavas sõnastatud väljakutseid ja seda rahvast, kelle elule ja ettevõtmistele kasvas kokku lepitud tegevussuunad kaasa aitavad.

Austatud Riigikogu, PõKa 2030 üldeesmärgi ja kaheksa tegevussuuna eesmärkide saavutamist mõjutavateks läbivateks arendus-teemadeks on arengukava koostamises osalenud partnerite arvates **biomajandus, elu- ning looduskeskkond eksport ja maapiirkonna terviklik areng**. Piltlikult öeldes on need PõKa 2030 'neli ratast', millele annavad hoogu teaduse ja innovatsiooni tegevussuund kestlik riigivalitsemine ja samuti nii Euroopa Liidu kui ka Eesti Vabariigi finantsvahendid.

PõKa 2030 koostajatel on kõrged ootused biomajanduse, elu- ja loodus-keskkonna paranemise, ekspordi ja maapiirkonna tervikliku arengu suhtes.

Ootused biomajandusele on seotud sellega, et ELi riikide võrdluses on Eesti bio-ressurssidega suhteliselt hästi varustatud, kuid kitsaskohaks on nende majandamisel loodav kasin lisandväärtus – suur osatähtsus on töötlemata või vähetöödeldud toodangu ekspordil. Bio-majanduse üks oluline suund on bio-jääkide ja kaas-saaduste kasutuselevõtt, mis ei ole Eestis seni laialt levinud. Teadus- ja arendustöö ning teadmussiirde kaasabil tuleb saavutada tööstuslike biotehnoloogia lahenduste loomine ja kasutuselevõtt põllumajandus- ja kalandussektoris, sh mere-vesiviljeluses.

Vajalik on panustada esma-tootjatele sobivate bio-väärindamis-tehaste rajamisele ja toetada vajalikku teadus- ja arendustegevust, sh piloot- ja näidisprojekte.

Ootused elu- ja looduskeskkonna paranemisele on seotud sellega, et Eestis on head eeldused keskkonnasõbralikuks toidutootmiseks. Tulenevalt loodusvarade olukorrast, kliimamuutustest ja ühiskonna ootustest peavad põllumajandus- ja kalandussektor loodus- ja elukeskkonda kasutades seda hoidma. Tähtis on tagada, et põhja- ja pinnavesi oleks heas seisus; maa- ja mullakasutus tasakaalustatud ja jätkusuutlik; looduse elurikkus, liigid ja elupaigad säiliks; oht inimeste ja loomade tervisele oleks ära hoitud; maastikud püsiks mitmekesised ning kliimamuutuste mõjuga arvestataks. Senisest enam tuleb tähelepanu pöörata lahendustele, mis võimaldavad põllumajandus- ja kalandussektoril vähendada taastumatute ressursside kasutamist ja vähendada toidukadusid ja -raiskamist kõigis väärtus-ahela etappides.

Ootused ekspordile. Eestil on head eeldused toidukaupade eksportimiseks, ent konkurentsivõimeliste toodete loomiseks ja arvestatavate mahtude saavutamiseks on kodumaise tooraine töötlemise võimekuses ja mahepõllumajanduse tootlikkuses vaja arenguhüpet. Tähtis on tunda turgude eripärasid ja tarbijate eelistusi ning reageerida turu-nõudlusele. Tarbijate ootused toiduohutuse, loomade heaolu, tooraine kasvukeskkonna puhtuse ja tootmise keskkonnamõjude suhtes muutuvad üha olulisemaks. Neile vastamine ja selle hästi nähtavaks muutmine annab nii ettevõtetele kui ka Eesti toidule laiemalt täiendava kvaliteedimärgi. Ekspordi kasvuks on vajalik globaalne liberaalne kauplemis-keskkond, mille kindlustamine nõuab Eestilt rahvusvahelist koostööd ja kohalolekut.

Ootused maapiirkonna terviklikule arengule on kõrged. Maapiirkond on elujõuline, kui see on avatud ning suudab ära kasutada võimalusi, mis kaasnevad

Sotsiaal-majanduslike ja keskkonna-alaste muutuste ja suundumustega. Selleks, et maal oleks hea elada ja maapiirkonnad oleksid elujõulised, tuleb sealsete probleemide ning võimalustega tegeleda terviklikult. PõKa 2030 näeb ette toetusmeetmed elu- ja ettevõtluskeskkonna terviklikuks arendamiseks, maapiirkonda elama asumiseks, noortele suunatud tegevuste edendamiseks, kogukondade rolli tugevdamiseks ja kohalikus elus kaasa rääkimiseks, maaelu kuvandi ja maaelu rolli teadvustamiseks ning maapiirkonnas ettevõtluse edendamiseks.

Head Riigikogu liikmed, meie viimaste aastakümnete regionaal- ja maaelupoliitikate tagajärgi arvudes vaadates võiksime täna tammsaarelikult pilgud koos tulevikku pöörata ja mõelda julgelt sellele, millised meie talud, maaettevõtted ja maa- ning rannaelu on või võiks olla **aastal 2030**. Kümne aasta pärast on elu maal tugevate ja sidusate kogukondadega, mitmekesise ettevõtlusega, arenenud, jõukas, kaunite maastikega, kõrgelt väärtustatud ja hea mainega ning seal on ruumi nii suurtele kui ka väikestele ettevõtetele, kes panustavad maamajanduse arengusse. Omanikutunnet maal aitavad kasvatada toimivad pereettevõtted. Eesmärgiks on elukeskkond, kuhu soovitakse rajada nii oma kodu kui ka ettevõtte. Kõige selle saavutamiseks annab PõKa 2030 oma panuse, kuid oluline on ministriumide koostöös luua seoseid riigi kohapõhise regionaal-, ettevõtlus-, haridus- ja sotsiaalpoliitikaga laiemalt.

Muidugi tuleb selleks veel palju ära teha. Küllap olete teiegi maal ringi sõites märganud, et paljud elamised tahavad kohendamist ja roheleppe tuules ka energiatõhusaks muutmist. Selleks vajavad nad kindlasti riigi tuge.

Kokku on PõKa 2030 üldeesmärgi, ala-eesmärkide ja tegevus-suundade eesmärkide tasandil ligi 70 indeksit ja mõju-mõõdikut, millega keerukaid maamajanduse, looduse ja ühiskonna juhtimisprotsesse mõõdetakse. PõKa 2030 vahe-hindamisel 2023. aastal on kavas hinnata ka mõõdikute asjakohasust.

II. Rahvusvaheline kontekst, probleemid, väljakutsed ja riigi sekkumisloogikad

Austatud Riigikogu liikmed!

Kindlasti on mõnedki teist mõttes juba küsinud, millised on need siseriiklikud ja rahvusvahelised väljakutsed ning probleemid, mille lahendamisele PõKa 2030 koostamine kaasa aitab? Miks seda arengukava vaja on? Lisaks eespool mainitud valdkonna arengudokumentide killustatuse vähendamisele oli arengukava koostamisel oluline Euroopa Liidu uue planeerimisperioodi eesmärkide ja sekkumiste siseriiklik kavandamine.

Kõige selle juures peame suhteliselt väikese riigi ja majandusena hoolikalt silmas pidama rahvusvahelist konteksti ning Eesti majandus- ja regionaalpoliitilisi võimalusi, unustamata olulisi Eesti Vabariigi põhiseaduse preambulist lähtuvaid sihte – peame „tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade“ kogu Eesti territooriumil.

Ülemaailmselt on põllumajanduse, kalanduse ja toidutööstusega seotud valdkondades toimunud viimastel kümnenditel märkimisväärsed muutused. Peamiselt on need seotud suurenenud sissetulekute, uute tehnoloogiate, keskkonnaseisundi, tarbijate hoiakute ja eelistuste muutumise, kaubanduse liberaliseerimise, energeetika ja linnastumisega. Sellega on kaasnenud eelkõige tarbimise ja globaalse kaubavahetuse suurenemine, tootmise intensiivistumine ja kontsentreerumine. Kliimamuutuste tõttu on keskseks temaks tõusnud loodus-ressursside jätku-suutlikum kasutamine. Äärmuslike ilmastikutingimuste sagenemine ja globaalne soojenemine viivad suurte maa-alade kõrbestumiseni ning

põhjustavad piirkonniti ulatuslikku veepuudust. Need suundumused võivad omakorda viia ressursikonfliktideni ning suurema väljarändeni mõjutatud piirkondadest. OECD ja FAO prognoosivad ka edaspidiseks kasvavat nõudlust põllumajandussaaduste järele.¹ Selle põhjuseks on kiire rahvastiku kasv eelkõige Aasias ning Sahara kõrbest lõunas asuvates Aafrika riikides.

Põllumajandustootmise arengut maailmas veavad saagikuse suurenemine taimekasvatuses ning liha- ja piimatootmise laienemine. Samas on oluline tarneahelas tekkivate toidukadude vähendamine. Sellest tulenevalt prognoositakse, et põllumajanduskaubandus kasvab aeglaselt, kuid stabiilselt, ning rahvusvaheliselt kaubeldavate põllumajandussaaduste hinnad märkimisväärselt ei tõuse.

Eesti toimimis-keskkonda kujundab olulisel määral kuulumine ELi, mis on maailma suurim põllumajandussaaduste eksportija ja importija. ELi toidutööstuse toodang paistab silma kõrge kvaliteedi ning mitmekülgisusega. ELis kehtivad ranged toidu-ohutuse ning keskkonna-nõuded toetavad ELi toidu positiivset kuvandit. ELi ühis-poliitika tagavad ühtsed turureeglid. ELis tervikuna on üha olulisem bioressursi, kõrvalsaaduste ja jäätmete tõhusam ära kasutamine.

Seega on Eestil toidu tootmiseks head eeldused. Siin on laialdased veeressursid, mis annab meile tugeva konkurentsieelise. Kliimaprognoside kohaselt võib meie piirkond olla üks vähestest, kus tootmistingimused ajas pigem paranevad, ehkki on arvatud, et ilmastik võib muutuda senisest äärmuslikumaks ja ettearvatumaks.

Avatud ning ekspordile orienteeritud väikeriigina peab Eesti panema suurt rõhku rahvusvahelisele koostööle, nii mitme- kui kahepoolsete kaubandus- ja koostöösuhete arendamisele kui ka koostööle rahvusvaheliste organisatsioonidega, et kasutada parimat rahvusvahelist teadmist globaalsete trendidega kohandamiseks ja uute turustusvõimaluste avastamiseks. Peame muutlikus loodus- ja majanduskeskkonnas olema valmis maandama strateegilisi riske ning oma kogemustele tuginedes olema suutlikumad ELi võtmepoliitikate, s.o ühise põllumajanduspoliitika ja kalanduspoliitika kujundamisel Eesti huvidele vastavaks. Eesti üldise positiivse kuvandi loomisele aitab kaasa ka arenguabisse panustamine. Selle kaudu arendatakse välissuhteid ja luuakse täiendavaid kontakte, mis on toodete ning teenuste uutele turgudele ekspordimisel eelduseks.

Piiratud ressursside olukorras peab riik tagama toimiva majanduskeskkonna, mis tähendab eelkõige teadmistel põhinevaid ja eri sihtrühmadega läbiräägitud otsuseid, ühiskonna ootustele vastava õigusruumi ning kestlike toimimishormide tagamist, strateegiliste riskide maandamisega seotud järelevalveteenuste pakkumist, samuti kaubandusvõimaluste avardamist. Tagastamatut abi tuleks kasutada ennekõike majanduslikult vähetootlike investeeringute puhul, näiteks kliima- ja keskkonnanõuete täitmine ning sotsiaalse ettevõtlusega seotud investeeringud maa- ja rannapiirkondades, kuid ka väikeste ettevõtete ja põlvkondade vahetusega seotud meetmete puhul. Tootlike investeeringute rahastamisel tuleks eelistada muid finantsinstrumente. Oluline on ettevõtjate teadlikum tegutsemine ja vastutuse võtmine riskide juhtimises.

Eeltoodud konteksti taustal moodustab riigi sekkumisloogika üldise aluse era- ja avaliku hüve vahekord.

¹ Nõudlus toidu järele suureneb lähitulevikus maailma rahvastiku kasvu tõttu, hinnanguliselt on see aastaks 2050 kasvanud 70% , kuid osa sellest kaetakse toidukadude ja raiskamise vähendamise abil. Põllumajandustoodang on viimase 50 aastaga kasvanud globaalselt ligi kolm korda, samas on kasutusse võetud vaid 12% seni harimata maad . Samal ajal kalatarbimine on inimese kohta kahekordistunud, kasv on tulnud põhiliselt kalakasvatustest, kuna kalavarud on globaalselt vähenemas.

III. PõKa 2030 tegevussuunad

Arengukava üldeesmärki panustavad kõik arengukava kaheksa üksteisega seotud tegevussuunda.

Esimest tegevussuunda, põllumajanduskeskkonda iseloomustab täna see, et Eestis on mitmekülgne põllumajandusmaastik ja hästi säilinud elurikkus.

Keskkonnasõbraliku majandamise toetusega on hõlmatud 45% ja mahepõllumajanduslikult majandatakse ligi 21% kasutatavast põllumajandus-maast. Püsirohumaad moodustavad 28% ja kaitstavatel aladel hooldatavad poollooduslikud kooslused, mis kliima- ja elurikkuse eesmärke kõige enam toetavad, moodustavad 3% kasutatavast meie põllumajandusmaast. Need kõik on taimekahjustajate looduslike vaenlaste ja tolmeldajate tuumikalad, mis pakuvad ökosüsteemiteenust kogu põllumajandusmaale.

Teisalt, mineraalväetiste kasutamine on suurenenud ja loomakasvatus on kontsentreerunud suurematesse tootmisüksustesse, mis suurendab survet keskkonnale. Kuigi nitraatide sisaldus Eesti jõgedes on stabiilne ning järvedes ja ranniku-meres madal, on Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundliku ala põhjavee nitraat-iooni sisaldus suurenenud. Seire käigus on nii põhja- kui ka pinnaveest leitud taimekaitse-vahendite jääkide piirväärtuse ületusi. Kuigi põllumajandusliku päritoluga kasvuhoonegaaside heitkogused on võrreldes 1990. aastaga poole väiksemad, suurenesid need kogused 17% perioodil 2005–2017. Väetiste kasutamine lähtuvalt põllumuldade agro-keemilistest omadustest ning põllumuldade taime-toitainete- ja huumus-bilansi koostamine vajab edendamist.

Liigirikkust iseloomustav põllulindude indeksi trend on olnud langev. Jätkuv survegur elurikkusele ja maastikele on invasiivsed võõrliigid.

Lähtudes nimetatud suundumustest ja olukorra hinnangutest on PõKa põllumajanduskeskkonna tegevussuuna peamisi **mõjueesmärke kolm:**

- Väetiste ja taimekaitsevahendite negatiivne mõju keskkonnale on vähenenud.
- Põllumajanduse negatiivne mõju kliimamuutustele ja õhule on vähenenud.
- Põllumajandusmaa elurikkus ja maastiku mitmekesisus on säilinud ning tagatud on ökosüsteemi teenuste toimimine.

Teine tegevussuund hõlmab taimetervist, loomade tervist ja heaolu.

Soodsa geograafilise asendi tõttu on Eestis taimede ja loomade tervis hea. Eesti loomakasvatust toetab hea kohalik söödabaas ning tänapäevased farmitehnoloogiad. Samas soodustavad kaubanduse globaliseerumine ja kliimamuutused uute taimekahjustajate ja loomataudide levikut.

Probleemiks on vähenenud seiremaht, mis ei anna täit ülevaadet peamiste majanduslikult oluliste karjapõhiste loomataudide levikust, ning bioturvalisuse tagamine. Ühiskonnas on hüppeliselt tõusnud ootused loomade heaolu, läbipaistva nõuetekohase loomakasvatuse ning täiendavate kõrgemate standardite suhtes. Loomapidajatele on makstud loomade heaolu toetust, et motiveerida minimaalsest kõrgematele nõuetele vastavat loomakasvatust. Samuti toetatakse loomade heaolu mahe-meetmega.

Eestis rakendatakse antibiootikumi-resistentsuse ehk AMR-i riiklikku programmi, kuid toidu- ja söödakäitlejate, veterinaar-ravimite ning põllumajandus-loomade registrid ja rakendusuringud vajavad täiendavaid ressursse, et koguda ja analüüsida kõiki vajalikke andmeid.

Uue ELi taimetervise-režiimis on tähtsal kohal liikmesriikide ühine ohtlike taime-kahjustajate seire süsteem ja kriisi-valmidus kahjustajate varajaseks avastamiseks ja kiireks kontrolli-meetmete kohaldamiseks.

Tootjate koolitamisega ja kauplejate teavitusega saab neid motiveerida tegema otsuseid, mis panustaks taimetervise heasse seisundisse ning parandaks tootjate konkurentsivõimet.

Lähtudes nimetatud suundumustest on PõKa 2030 taimetervise, loomade tervise ja heaolu tegevussuuna peamised **mõjuesmärgid järgmised**.

- Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest.
- Loomade tervise ja heaolu tase riigis on kõrge, mis tähendab, et:
 - Eesti on vaba kõige ohtlikumatest loomataudidest;
 - üldine karjatervise tase ja loomade heaolu paraneb.

Kolmas tegevussuund hõlmab toiduohutust, mis toetab arengukavas tootmise, ekspordi, keskkonna ja toidujulgeoleku eesmärgi ning rahvatervise eesmärgi.

Toiduohutuse tagamise olukord on Eestis hea. Seda soosivad looduslikud ja kliimaatilised tingimused ning puhta joogivee kättesaadavus. Kodumaist toitu hindab usaldusväärseks 94% tarbijatest.

Eestis on toiduohutusega seonduv õigusruum reguleeritud peamiselt ELi õigusaktidega. Lisaks arvestatakse FAO toidutööstust ja -kaubandust reguleeriva ühtsete toidustandardite ja soovitude programmiga *Codex Alimentarius*, mis on loodud 1961.aastal. Toidu-ohutuse valdkonna õigus-ramistik on välja kujunenud ja seda uuendatakse lähtuvalt uutest teadus-andmetest ja riskiteguritest nagu e-kaubadus, otseturundus, globaliseerumine, tehnoloogia areng, kliimamuutused, tarbijate toiduvalikud jne. Riskihindamis-võimekuse tõstmiseks vahetatakse infot ja tehakse koostööd Euroopa Toidu-ohutus-ameti ja teiste ELi riikide asutustega.

Eestis on riskipõhine järelevalve-süsteem, mida toetavad laborite võrgustik ning üha enam IT-lahendused. Järelevalveasutuste prioriteediks on otsesed rahvatervise riskid (toidu-tekkelised nakkushaigused), kuid pikaajalise mõjuga riske (nt saasteained, lisa-ained, GMO) on seni hinnatud ebapiisavalt. Tulenevalt uutest mõjuteguritest lisandub järelevalve-asutuste ülesannete hulka uusi valdkondi (näiteks toidu-pettused ja antibiootikumi-resistentsus ehk AMR).

Toidukäitlejate arv suurenes aastatel 2013–2018 umbes viiendiku võrra ja kokku oli 2018.aasta seisuga üle 15 tuhande toidukäitleja. Käitlejate teadlikkus toidu-ohutusest on üldiselt kasvanud, kuid on veel ebaühtlane. Osa käitlejaid on lisaks kehtivate nõuete täitmisele juurutanud täiendavaid vabatahtlikke kvaliteedi-süsteeme (nt ISO).

Tähelepanu tuleb pöörata tarbijate toidu-ohutuse-alasele teadlikkusele ja oskusele teha teadlikult tervist toetavaid valikuid. Süstemaatilisi toiduohutuse teemalisi teavituspprogramme ei ole seni tehtud ja võib eeldada, et tarbijate teadlikkus on ebaühtlane. Uus ühendamet seab tarbijate teadlikkuse tõstmise üheks oma rahva-hariduslikuks prioriteediks.

PõKa toiduohutuse tegevussuuna peamisi mõõdetavaid **mõjuesmärke on kaks**.

- Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu.
- Tarbija teadlikkus toiduohutusest on kõrge ja tehtud valikud on tervist toetavad.

Rõhutan siin, et toiduohutus on seotud nii sotsiaalsete, majanduslike kui ka inimeste elu ja tervist puudutavate julgeolekualaste mõjude ning riskidega. Seetõttu vajab toiduohutuse teema ministriumide ja teadlaste koostööd. Eesti toiduohutuse baromeeter loodi 2019.aastal Belgia eeskujul ja hõlmab 22 eri näitajat.

Neljas tegevussuund on kvaliteetsed sisendid põllumajanduses.

Põllumajandusmaa on Eestis üldiselt ekstensiivses kasutuses, kuid looma- ja taimekasvatuse intensiivsus on ebaühtlane. See tekitab teatud piirkondades keskkonnasurvet ning võib viia teistes piirkondades osa põllumajandus-maa kasutusest väljajäämiseni. Eesti põllumuld kannatab orgaanilise aine ja toitainete varu vähenemise, tihenemise, ning piirkonniti ka hapestumise all. Endistel põllumajandusmaadel, sealhulgas huumusrikastel maadel, on tihti väärtuslik muld hävinenud teede ja hoonete ehitamise tõttu. Enam kui poole põllumajandusmaa sihtotstarbelise kasutamise eelduseks on toimivad maaparandus-süsteemid,

kuid enamik neist vajab korrastamist. Maaparandus-süsteemid peaks maal toimima sama hästi kui linnas kanalisatsioon. Kui meenume filmi „Tõde ja õigus“, siis vanasti oli lehm soisel maal kinni. Nüüd on kombain. Suure maaparandustähtsusega eesvoole on kaevatud meil ligi 5400 km, seda on umbes sama palju kui Brüsselisse ja tagasi, kuid suurem osa maaparandus-süsteeme on meil üle 30 aasta vanad ja maaparandus on olnud Eestis aastaid alarahastatud.

Eesti sordiaretuse põhiohk on kohalikesse oludesse sobivate, haiguskindlate ja hea kvaliteediga teraviljade, õlikultuuride, heintaimede, köögiviljade ning puuvilja- ja marjasortide aretamisel. Kasvanud on nõudlus proteiinikultuuride ja mahepõllumajandusse sobivate sortide järele. Eestis toodetakse sertifitseeritud seemet järjest rohkem, samas kasutatakse oma-maist seemet võrreldes teiste riikidega vähem. Sertifitseeritud seemnekartuli ning puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjali tootmisel on kasvuruumi. Probleemiks on ka sordiomanike õiguste kaitse.

Põllumajandus-loomade aretus on Eestis heal tasemel. Piimatoodangult lehma kohta on Eesti jõudnud ELis esimeste sekka, lihavesekasvatuses on suurenenud puhtatõuliste aretusloomade arv. Riik toetab tõuraamatu ja aretusregistri pidamist, jõudluskontrolli ning geneetilise väärtuse hindamist. Vaatamata pidamis- ja aretustoetustele on eesti maatõugu veis, eesti vutt, kihnu maalammas, eesti hobune, eesti raskeveohobune ja tori hobune jätkuvalt ohustatud tõu staatuses vajades kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse säilimiseks meie tähelepanu.

PõKa kvaliteetsete põllumajanduse sisendite tegevussuuna **mõjueesmärgid** on järgmised.

- Põllumajandusmaa võimaldab mitmekesist põllumajandustootmist.
- Põllu- ja aiakultuuride sortide valik on mitmekesine, kvaliteetne ja kohalikesse oludesse sobiv.
- Tõuaretusega on tagatud Eesti oludes sobivad tõud ja geneetiline mitmekesisus.

Viies tegevussuund: põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine, turustamine.

Eesti põllumajandusmaa on koondunud suurematesse ettevõtetesse, samas tegutseb suurte kõrval ka palju väikeseid põllumajandus-ettevõtteid. Arvestades keskkonnasõbraliku tootmise osakaalu Eestis ja Roheleppe raames suurenevat nõudlust ELis, on keskkonnasõbralikul põllumajandus-tootmisel potentsiaali.

Tööjõu tootlikkus on nii põllumajanduses kui ka toidutööstuses aastatega oluliselt suurenenud, kuid on ELi keskmisest väiksem. Tootlikkus on kasvanud peamiselt suurtes, tehnoloogiliselt tõhusates ja uuenduslikes põllumajandus-ettevõtetes. Suurte ja väikeste ettevõtete tootlikkuse erinevus suureneb.

Toiduaine-tööstuse ja joogi-tootmise ettevõtete, sh mahetöötajate arv on kasvanud. Toidutööstuse probleemiks on mastaabi-efekti võimaldavate ettevõtete puudumine, väikesed tootmismahud ning vähene võimekus iseseisvaks toote-arenduseks ja innovatsiooniks. Teisalt on väiksemate ettevõtete eeliseks tootmise paindlikkus. Toidutööstuse üks arengumootor on sisemaine tarbimine – kodumaist toitu eelistavad 74% tarbijatest, kuid jaekaubanduse sortimendis on Eestist pärit põhitoiduaineid vaid 59%.

Hõivatute hulk väheneb nii põllumajanduses kui ka toiduainetetööstuses. Probleemiks on kvalifitseeritud tööjõu puudus ning spetsialistide ja juhtide keskmise vanuse kriitiline kasv. **Noorte huvi** põllumajanduse ja toidutööstuse töökohtade ja vastava erihariduse omandamise vastu tuleb nutikalt kasvatada. Uute ettevõtete loomist takistab põllumajandus-maa piiratus ja suur kapitali-vajadus. Paremad väljavaated on aianduses, kus saab tegevust alustada ka väiksemal põllumajandusmaa pinnal, kuid ka aiadusettevõtete kapitali-mahukus on suur.

Tootjahindade kõikumise tõttu on sektori sissetulek aastate lõikes ebaühtlane, stabiilsust tagavad toetused, sh maksuerisused. Toidu tarneahelas osalejate turujõud on ebaühtlane ning koostöö nõrk. Seetõttu on Eestis turutõrgete korral kokkuostu-hindade langus ELi keskmisest järsem.

Jaekaubandus on kontsentreerunud ja seotud ELi üleste tarnijatega, mis tugevdab jaekaubanduse turupositsiooni võrreldes põllumajandustootja ja toiduainetööstusega. Arenguruumi on tarneahelate lühendamises ning Eesti toiduainesektori toodangu kasutamises avaliku sektoriga seotud tootlustuses.

Kuigi Eestis on **ettevõtjate ühistegevuse kogemus väike**, on viimasel kümnendil ühistegevus ja ettevõtete vaheline koostöö suurenenud. Intensiivsem on ühistegevus piimasektoris, kus üle poole piimast ostavad kokku piimatootjate ühistud ning nende piimatööstused. Teraviljasektoris on ühistuid rohkem, kuid paari suurema ühistu kõrval on ülejäänute turujõud väike. Ülejäänud sektorites on ühistegevus nõrk ning vajab teaduspõhist julgustamist ja toetamist.

Eesti toidukaupade väliskaubandust iseloomustab 300–400 mln euro suurune kaubandusdefitsiit. See on suurim valmistoodete puhul, viidates töötleva tööstuse võimsuse vähesusele. Enam kui kolmandik põllumajandussaadustest eksporditakse toorainena. Ekspordi sihtriikide hulk on kasvanud ja praegusel ajal on siiski hea seegi, et pool ekspordist suundub kolme lähi-riiki – Soome, Läti ja Leetu. Riik on aidanud eksporditööre kontaktide leidmisel ja kontaktvõrgustike loomisel. Prioriteediks on olnud kolmandate riikide turgude avamine.

PõKa põllumajandussaaduste tootmise, väärimise ja turustamise tegevussuuna peamisi **mõjueesmärke on kolm:**

- Eesti toiduainesektor on konkurentsivõimeline nii sise- kui ka välisurul.
- Tootja positsioon turul on tugev.
- Eesti tarbijad eelistavad ja tarbivad Eestis toodetud toitu.

Kuues tegevussuund: maa- ja rannapiirkonna areng.

Sarnaselt teistele ELi liikmeriikidele seisavad ka Eesti maa- ja rannapiirkonnad silmitsi **struktuursete probleemidega**, nagu haja-asustus, rahvastiku vähenemine, atraktiivsete töökohtade vähesus, oskuste nappus ning teenuste kehv kättesaadavus. Suur väljakutse on sotsiaalse ja materiaalse heaolu tagamine, selle ühtlustamine linnapiirkonna tasemega ning teenuste kättesaadavuse parandamine.

Maa- ja rannapiirkonna ettevõtjaid iseloomustab väike investeerimisvõime, mis tuleneb **piiratud ligipääsust kapitalile**. Uute väärtusahelate tekkel on üha olulisem eri sektorite ressursside ja tehnoloogiate kombineerimine ning ressursi-tõhususe kasv, sh biomajanduse valdkonnas, kus Eestil on palju arenguruumi.

Eesti maapiirkonnas tegutsevad aktiivsed kohalikud kogukonnad, mille arengut on soodustanud kogukonna juhitud ja kohalikul arengul põhinev nn alt üles lähenemine. See on osutunud tõhusaks vahendiks kohaliku suutlikkuse ja sotsiaalse kaasatuse suurendamisel, vaesuse vähendamisel, maamajanduse edendamisel, kohaliku ettevõtluse arendamisel ja töökohtade loomisel.

PõKa 2030 maa- ja rannapiirkonna arengu tegevussuuna **mõjueesmärke on kaks:**

- Maapiirkonna elanikkond on aktiivne ja elujõuline.
- Maapiirkonnas on kasvava lisandväärtusega mitmekesine ettevõtlus.

Seitsmes tegevussuund on teadus ja innovatsioon ning teadmussiire.

Eestis on head võimalused nii kutse- kui ka kõrghariduse omandamiseks põllumajanduse, kalanduse, toidu ja maamajanduse valdkonnas. Põllumajandus-valdkonnas on loodud nõustamisteenust korraldav üksus (MES), kalanduse valdkonnas on olemas teabekeskus; riiklikult toetatakse ka teadus- ja arendustegevust, teadmussiiret ning innovatsiooni.

Samas on põllumajandus- ja toiduvaldkonnas ridamisi kitsaskohti. Suur probleem on vananev tööjõud ja kvalifitseeritud tööjõu nappus. Ka teadlaste ja nõustajate järelkasv on kesine, see mõjutab omakorda teadlaskonna ja nõustajate kestlikkust. Nõustajate, koolitajate, õppejõudude ja õpetajate koolitamisele on

vaja rohkem tähelepanu pöörata. Sektori jaoks vajalikes teatud spetsiifilistes valdkondades pole teadus- ja arendusasutustel ega nõustajatel piisavalt kompetentsi, teisalt aga on nõuandesüsteemi kaasatavate nõustajate ja ekspertide ring üsna rangelt piiritletud. Teadus- ja arendustegevuse rahastamine on valdavalt projektipõhine, rakendusuuringute ja nende taristu rahastus on ebapiisav ning ELi rahastamisprogrammide võimalusi kasutatakse vähe. Teadus- ja arendusasutuste, ettevõtete, järelevalveasutuste ning koolide vahel on vaja edendada koostööd, et anda hoogu innovaatiliste lahenduste ja järelevalveasutuste ekspertiisi jõudmisele meie ettevõtetesse. Valdkondlikud e-võimalused, infoallikad ja digitaliseerimistegevused vajavad senisest tõhusamat koordineerimist.

Lisaks väärrib rõhutamist, et seitsmes tegevussuund aitab kaasa teadusrahastuse kasvule ehk Vabariigi Valitsuse 1% lubaduse täitmisele PõKa 2030 valdkonnas.

PõKa 2030 teaduse ja innovatsiooni ning teadmussiirde tegevussuuna **eesmärk on** toetada teiste suundade arenguid: teadmiste loome ja teadmussiire toetab põllumajanduse ja kalanduse valdkonna eesmärkide saavutamist.²

Kaheksas tegevussuund, kestlik kalandus on kujundatud koos Keskkonnaministeeriumiga. Veekogude rohkus ja looduslikud tingimused tagavad Eestis suhteliselt hea ja mitmekesise kalavaru ning selle loodusliku taastootmise. Samas on keskkonnamuutuste ja inimtegevuse tõttu koelmupaikade arv oluliselt vähenenud. **Kalanduses on surveteguriteks** ebapiisavad koelmad, ebaseaduslik püük, vähene selektiivsus ja liigne püügikoormus ranna- ja sisevetel.

Läänemere traalpäük on muutunud tänu investeringutele elujõuliseks, kuid kitsaskohaks on traallaevastiku kõrge vanus. Kaugpüügi arengut piirab püügivõimsus ja laevastiku kõrge vanus. Kalandussektori teistes harudes on väikeste püügikoguste, kala vähese väärindamise ning kala- ja vesiviljelustoodete tootmisvõimsuse alakasutuse tõttu keskmine tulu väike ja investeerimis-võimekus madal.

Traalpüügi ühistegevus on hoogustunud, loodud on kalanduse tootjaorganisatsioonid ja keskühistu, kuid ranna- ja siseveepüügis ei ole ühistegevus veel väga levinud. Maismaa vesiviljelus on killustunud, väikese tootmismahu juures kasutatakse palju erinevaid tootmisviise, samas nähakse uusi arenguvõimalusi merevesiviljeluses. Kogu sektoris on probleemiks tööjõu vananemine, spetsialistide ja oskustööjõu puudus ning kalanduse valdkonna vähene atraktiivsus noorte hulgas.

Kalapüügilubade ja andmevahetuse tarvis on loodud elektroonsed vahendid, mis on tõhustanud järelevalvet. Samas kutselises ranna- ja siseveepüügis kasutatakse e-lahendusi tagasihoidlikult.

Ranna- ja siseveekalandust on edukalt arendatud kogukonna juhitud ja kohalikul arengul põhineva nn alt üles lähenemisega, kuid kalasadamad ja lossimiskohad vajavad jätkuvalt investeringuid infrastruktuuri parandamiseks, seadmeteks ja multifunktsionaalsuse edendamiseks.

Eesti üks populaarsemaid hobisid on **harrastuskalapüük**, kuid selle katusorganisatsioonides on täna vähe liikmeid.

Kalatarbimine elaniku kohta on Eestis väiksem ELi keskmisest. Ja kuna ka Eesti turg on suhteliselt väike, siis on **kalatööstused suunatud ekspordile**. Samas kogu kalatoodete ekspordist moodustab väärindamata külmutatud kala 65%. Võib öelda, et innovatsiooni ja tootearendusse on kala- ja vesiviljelus-toodete tootmise ja töötlemisega tegelevad ettevõtjad seni suhteliselt vähe investeerinud. Ka Eesti kalurite

² Täiendavalt töötab Maaeluministeerium 2020–2021 välja kolm PõKa programmide 2021–2024 ja EL-i ÜPP strateegiakava 2021–2027 tasandi mõõdikut, mida on kavas kasutada PõKa 2030 vahehindamisel (2024): 1) Teadus- ja arendusasutuste ja ettevõtete koostöös toimuvates innovatsioonitegevustes osalenud ettevõtete osakaal valdkonna ettevõtete koguarvust (%); 2) Teadus- ja arendusasutuste ja ettevõtete koostöös toimuvates innovatsioonitegevustes osalenud ettevõtete osakaal valdkonna ettevõtete koguarvust (%); 3) Nõustamisteenuseid kasutanud ettevõtete % valdkonna ettevõtete koguarvust.

toodangu kodumaises tutvustamises meie kala-tarbijatele avatud sadamate päevadel ja muudel sündmustel on palju arenguruumi.

PõKa 2030 kestliku kalanduse tegevussuuna peamisi **mõjueesmärke on kolm:**

- Keskkonnateadlikult ja jätkusuutlikult kalavarusid majandades on kalavarud heas seisus.
- Keskkonnateadliku harrastuspüügi osakaal kasvab.
- Kalandus- ja vesiviljelussektor on jätkusuutlik ja konkurentsivõimeline.

PõKa 2030 kaheksat tegevussuunda suures pildis kokku võttes juhin tähelepanu nende vastastikusele seostele. Need kaheksa koostöös sõnastatud suunda moodustavad Eesti põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse, toidutööstuse ning maa- ja rannapiirkondade arenguvajaduste ja eesmärkide keeruka, omavahel orgaaniliselt seotud terviku.

See on, meie esivanemate maa, meri, jõed, järved, ja me kõik tahame, et meil oleks siin hea elada ja inimesed maal oleksid rahul oma tööga. Ja rõõmsad.

IV. COVID-19 konteksti mõju ja PõKa 2030 kuulamised Riigikogu maaelukomisjonis

Austatud Riigikogu, tänavu pärast PõKa 2030 eelnõu Riigikogule esitamist maailmas lahvatanud COVID-19 ehk koroonakriis ei ole olemuslikult arengukava koosloomes sõnastatud visiooni ja üld- ega alaeesmärke muutnud.

Soovin rõhutada, et PõKa 2030 koostamise käigus kaasasime tihedalt **teiste ministeeriumide ja Riigikantselei** eksperte, **ettevõtlus-, keskkonna- ja kogukonna-ühendusi** ning **üliskoolide teadlasi** – arengukava lõppversiooni sõnastus on põhjalikult läbi räägitud ning **saavutatud on konsensus**.

Euroopa Komisjoni 2020. aasta uute strateegiate, sh „Elurikkuse strateegia“ ja strateegia „Talust taldrikule“ kokkulepetega arvestame ÜPP ning EMKVF-i strateegiakavade koostamisel PõKa 2030s kokkulepitud printsiipide raames.

Austatud Riigikogu liikmed, pika ja põhjaliku kaasamisprotsessi tõttu (kus osales üle 500 asjatundja enam kui 150-st organisatsioonist) käsitleme PõKa 2030 eelnõu kui osapoolte koostöös sündinud keerukat kokkulepet, mida vahetult enne kinnitamist ei ole mõistlik selgete tõendus põhiste argumentideta olulisel määral muuta.

Kuna PõKa 2030 on teistele strateegiatele eesmärke seadev alusdokument (sh EL-i ÜPP ja EMKVF-i uue programmiperioodi 2021–2027 planeerimisel), siis on oluline, et PõKa saaks Vabariigi Valitsuse heakskiidu hiljemalt 2020. aastal.

PõKa 2030 on kavas uuesti avada vahe-hindamisel 2023. aastal. Selleks ajaks on meil olemas ka tegelikud andmed COVID-19-st tingitud kriisi mõjude ja eelnimetatud strateegiakavade regulatsioonide ning elarve-ressursside kohta.

V. Kokkuvõte

Austatud Riigikogu liikmed, rahva esindajad!

Soovin kokkuvõtteks rõhutada siin nelja mõtet.

Esiteks, käimasolev kriis on taas kord näidanud, kuidas oluline strateegiline valdkond on iga riigi jaoks kodumaine põllumajanduse, kalanduse ja toidutööstuse sektor.

Teiseks, usun, et me mõistame ühtemoodi – Eesti maaelu ja -majanduse hoidmine ja kaasajastamine on suurel määral võimalik üksnes kõigi ministeeriumide, Riigikogu, ettevõtlussektori, kogukonnaühenduste ja ülikoolide koostöös. Vaid üheskoos suudame seista selle eest, et elu Eestimaa kõigil 45 000 ruutkilomeetritl edeneks ja areneks – et Eesti maa elaks!

Kolmandaks, on selge, et need inimesed ja nende ühendused, kes ühel või teisel viisil aitasid PõKa 2030 eelnõu koostada, aitavad viia ellu ka arengukavas kokku lepitud eesmärgid ja tegevussuundi. Elu on näidanud, et arengukavad, seadused ega ka raha ei tee ise midagi – inimesed teevad, kui nad on milleski kokku leppinud. PõKa 2030 on üsna laiapõhjaline kokkulepe, elav arengudokument, milles oleme sõnastanud mõõdetavad eesmärgid ja tegevuspõhimõtteid järgnevateks aastateks.

Neljandaks, soovin tänada kõiki viimase kolme aasta jooksul selle arengukava koostamisse panustanud ligi poolt tuhandet asjatundjat ja kaasamõtletajat enam kui 150 organisatsioonist, sealhulgas PõKa 2030 kaheksa tegevussuuna mõjude eelhindajaid Eesti Maaülikoolis ja keskkonnamõju strateegilise hindamise läbiviijaid Hendrikson ja Ko-s. Ja lõpuks tänan ka Riigikogu maaelukomisjoni liikmeid konstruktiivsete arutelude eest, mis on kestnud meil märtsist novembrini.

Aitäh ja jõudu koostööle Eesti maaelu ja -majanduse edendamisel!